

Руслан М. Брицький, Ольга Б. Мних
**ВЗАЄМОДІЯ ФАКТОРІВ У ФОРМУВАННІ
ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ
ЗОВНІШНІХ І ВНУТРІШНІХ ЗАГРОЗ**

У статті надано характеристику тенденцій розвитку економічних явищ і процесів, а також основних причин, які істотно підірвали фундамент економічної безпеки України. Представлено загальну модель взаємодії факторів макро- і мікросередовищ у контексті формування економічної безпеки держави. Доведено необхідність високої концентрації інтелектуального капіталу на критично важливих напрямках стратегічного розвитку України при здійсненні системних реформ на основі повномасштабного використання інтелектуального потенціалу суспільства і ключових компетенцій у сфері кризового менеджменту.

Ключові слова: економічна безпека; внутрішні і зовнішні загрози; криза менеджменту; фіктивний капітал; інтелектуальний капітал; системні реформи; конфлікт інтересів бізнесу і держави.

Рис. 1. Літ. 23.

Руслан М. Брицький, Ольга Б. Мных
**ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ФАКТОРОВ В ФОРМИРОВАНИИ
ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ
В УСЛОВИЯХ ВНЕШНИХ И ВНУТРЕННИХ УГРОЗ**

В статье дана характеристика тенденций развития экономических явлений и процессов, а также основных причин, которые существенно подорвали фундамент экономической безопасности Украины. Представлена общая модель взаимодействия факторов макро- и микросреды в контексте формирования экономической безопасности государства. Доказана необходимость высокой концентрации интеллектуального капитала на критически важных направлениях стратегического развития Украины при осуществлении системных реформ на основе полномасштабного использования интеллектуального потенциала общества и ключевых компетенций в сфере кризисного менеджмента.

Ключевые слова: экономическая безопасность; внутренние и внешние угрозы; кризис менеджмента; фиктивный капитал; интеллектуальный капитал; системные реформы; конфликт интересов бизнеса и государства.

Ruslan M. Brytskyi¹, Olga B. Mnykh²
**INTERACTION OF FACTORS IN THE FORMATION
OF ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE
UNDER EXTERNAL AND INTERNAL THREATS**

The article describes the development trends for economic phenomena and processes as well as the key causes for economic security deterioration in Ukraine. The generalized model of factors' interaction in macro- and microenvironments is presented within the context of state economic security formation. The necessity of high concentration of intellectual capital on critically important directions of Ukraine's strategic development is grounded within the framework of system reforms based on full-scale application of society's intellectual potential and its key competences in the field of crisis management.

Keywords: economic security; internal and external threats; management crisis; fictitious capital; intellectual capital; system reforms; conflict of interests between business and the state.

¹ Bastion Consulting, Kyiv, Ukraine.

² National University "Lviv Polytechnics", Ukraine.

Постановка проблеми. Підходи до формування економічної безпеки як складової національної безпеки держави на початковому етапі становлення ринкової економіки, що відображено, зокрема, в праці В.Т. Шлемко [23], і через два десятиліття реформування української економіки, як це висвітлено у стратегії національної безпеки України в 2012 р. [1], відрізняються за повнотою охоплення різних загроз, переважно зовнішніх. Упродовж 2013–2014 рр. поглибилася системна криза в країні через вторгнення агресорів на територію України, непередбачуваними будуть наслідки військових конфліктів з РФ на сході країни та зруйнованої промисловості Донбасу. А відсутність дієвих методів прозорого контролю за державними закупівлями, діяльністю фондових бірж, «втечею капіталу» з країни і фінансуванням акцій ворожих угруповань свідчить про необхідність більш глибокого дослідження економічної безпеки і ставлять гострі виклики суспільству, державі, примушують науковців критично переосмислити парадигми формування економічної безпеки з врахуванням міжнародного досвіду. Українська економіка повинна трансформуватися з капіталізованої (здебільшого у вигляді фіктивного капіталу) в соціалізовану та інтелектуалізовану, що знаменуватиме якісний поворот в економічних дослідженнях, маркетингу і логістиці, в мотивації підприємницької діяльності та оцінюванні джерел зміцнення економічної безпеки.

Аналіз останніх публікацій. Поняття «безпека» в працях [5, 19–20; 8, 2–3] пов'язується з відсутністю загрози, збереженістю, надійністю, тобто відсутністю будь-яких загроз як особі, так і суспільству та державі, які виступають як об'єкти безпеки. Будь-які зміни в економіці, результати НТП, інноваційної діяльності, організаційних заходів з інтеграції/дезінтеграції і впровадження управлінських рішень (як вимушеного характеру – під тиском монополістичних структур, так і вільного вибору) порушують в тій чи іншій мірі поточний баланс ресурсів на рівні макро- і мікроекономіки. Як показує вітчизняна і зарубіжна практика, ці зміни породжують конфлікт інтересів приватного і державного капіталу щодо розподілу і перерозподілу власності, результатів бізнесу, адже кожне підприємство необхідно розглядати з двох сторін: і як об'єкт, і як суб'єкт влади. Подібна теза аргументується в працях [13, 98–101; 14, 198–199; 19, 8–25], що розглядають питання генезису економічної безпеки та процесів гармонізації і системоутворення.

В умовах посилення конкурентної боротьби за територіальні ринки і ресурси з'являються нові правила гри олігархічних структур, витончені механізми перерозподілу ринкової влади і сфер політичного впливу, форми взаємодії державного і приватного капіталу, інструменти нагромадження фіктивного капіталу і маніпулювання очікуваннями суспільства. Неспадаюча інфляція в Україні, особливо в 2013–2014 рр., знецінює активи підприємств, певною мірою стимулює процеси укрупнення, викупи і поглинання знеціненого малого і середнього бізнесу, ставить під загрозу стабільність фінансової системи і знижує довіру до національної валюти. У таких умовах змінюються поточні і стратегічні функції різних інституцій і господарюючих структур. Так, з 26 травня 2014 р. НБУ проводить стрес-тести фінансових установ у два етапи з метою оцінки стану українських комерційних банків [2], а також має провести діагностичне обстеження 35 українських найбільших банків і з наступ-

ним розширенням їх числа [17]. Як зазначає президент асоціації українських банків О. Сугоняко, системно небезпечною є наявність потенційних банків-банкрутів, з боку регулятора спостерігається дефіцит системного підходу до відновлення проблемних сегментів банківської галузі, а теперішні відсотки за кредитами заганяють в зону банкрутства практично всіх товаровиробників [21]. Технічні інновації у вигляді електронної торгівлі ЦП і в моделях оцінки їх вартості створили сприятливе середовище для зростання фіктивного капіталу, особливо в умовах відміни жорсткого розмежування інвестиційного і традиційного банкінгу.

Якщо банки не стануть реальним партнером бізнесу, то започатковані раніше інноваційно-інвестиційні проекти товаровиробників приречені на провал, а їхні цінні папери на фондових біржах знецінуюватимуться, що підтверджує світова практика. Так, на думку агентства "Bloomberg", інвестори вважають, що стимулюючі програми найбільших центральних банків світу підтримують економіку в більшості країн, а також допоможуть й надалі знизити негативний вплив геополітичних факторів на вартість фінансових активів. Це стало вагомим фактором зростання світової капіталізації до рекордного (станом на 26.08.2014) рівня – 66 трлн дол. США, а її збільшення після 2007 р. склало 31 трлн дол. США (ріст на 287%) [11]. Хоча в квітні 2014 р. Рада директорів МВФ схвалила програму допомоги для України, яка передбачає виділення Україні кредиту на суму в 17 млрд дол. США у найближчі два роки [17], проте вважаємо, що без системних реформ в реальному і фінансовому секторах економіки і підвищення якості інституційного середовища, викоринення корупованості в різних сферах життєдіяльності ці кошти не забезпечать економічне зростання і не створять «іммунітет» держави і суспільства від різних загроз.

Низька якість інституційного середовища і діяльності окремих інститутів підривають фундамент економічної безпеки країни. Чим більша ринкова влада підприємства, тим сильніше виражені його характеристики як суб'єкта влади по відношенню до інших ділових партнерів. Так, за даними Антимонопольного комітету, 49,2% від загальної вартості продукції реалізувалася в 2011 р. суб'єктами господарювання, що діяли на ринках, де структурні обмеження конкуренції були відсутні [9]. Серед антиконкурентних узгоджених дій найбільшу частину становили порушення у вигляді дій, які стосувалися спотворення результатів торгів, аукціонів, конкурсів і тендерів (їхня частка складала в 2011 р. аж 93% від загальної кількості антиконкурентних узгоджених дій).

Невирішені частини проблеми. Запізніла в часі відмова від спроб пояснення наукою суспільних явищ і процесів на основі обмеженого кола фундаментальних положень і категорій, зокрема, проблеми формування економічної безпеки держави, відображає нерозвинутість пізнавальних засобів, які були нездатні охопити і розкрити стратегічне значення суспільних цінностей і соціальної відповідальності бізнесу і держави, виявити внутрішні суперечності стратегічного мислення менеджерів на різних рівнях управління, які властиві трансформаційній економіці України і стають джерелом нагромадження внутрішніх і зовнішніх загроз її стабільності.

В умовах домінування приватного капіталу (майже 70% акціонерних товариств від їх загальної кількості є закритими) [22], високої корупованості,

неконтрольованої міграції капіталу, непрозорості фінансових потоків подібні «хвороби» демонструють недієвість державних важелів управління економікою, в т.ч. стратегічно важливими об'єктами, що досить чітко проявляється при загостренні російсько-українського конфлікту.

Метою дослідження є критична оцінка тенденцій розвитку економічних явищ і процесів, які істотно підірвали фундамент економічної безпеки України, розроблення загальної моделі взаємодії факторів макро- і мікросередовища при здійсненні системних реформ у контексті формування економічної безпеки держави, доведення необхідності високої концентрації інтелектуального капіталу на критично важливих напрямках стратегічного розвитку України.

Основні результати дослідження. Погіршення умов для розвитку економіки під впливом військових подій в Україні у 2013–2014 рр. застало політиків, бізнесменів і вчених критично переосмислити бізнес-моделі і діючі системи їх інформаційного забезпечення, а також парадигми управління вітчизняною економікою, коли впродовж більше 20 років формування ринкових засад:

1. Практично був відсутній системний підхід до формування економічної безпеки підприємств [20], пріоритетними були напрямки експортоорієнтованого виробництва з низькою часткою доданої вартості і зростаючою тенденцією підвищення ресурсоемності національного доходу, що постійно знижувало конкурентні позиції України в міжнародних рейтингах у сфері інновацій [18].

2. Держава не стимулювала розвиток фондового ринку, не контролювала процеси непродуктивного зростання фіктивного капіталу, реально не стала активним ринковим агентом на ринку інновацій і в сфері комерціалізації технологій; їй відводилася пасивна роль спостерігача за виведенням капіталу (інвестицій) за межі країни при гострому дефіциті інвестиційних ресурсів в Україні і зростанні кількості незавершених інноваційно-інвестиційних проєктів у всіх галузях великого, малого і середнього бізнесу, що підірвало основи інвестиційної безпеки економіки України в умовах глобальної інтеграції [10].

3. Формування державного механізму управління економічною безпекою підприємництва органічно не було пов'язано з довготривалими перспективами розвитку країни [7], відкидалися як безперспективні ризикові енергетичні та екологічні проєкти, що поглиблювало політичну та економічну залежність держави від політики експортера енергоносіїв (РФ) і від жорстких обмежень зі сторони кредиторів – закордонних фінансово-кредитних організацій та їхніх рекомендації щодо змін тарифної політики [16].

4. Високими темпами зростали масштаби неконтрольованого з боку держави великого приватного капіталу і корупції в усіх видах життєдіяльності, що посилювало загрози знецінення людського (соціального) капіталу, поляризації економіки і суспільства за рівнем доходів і можливостями доступу до ресурсів, що істотно ускладнило впровадження нових моделей управління економічною безпекою підприємств і держави [3].

5. Розпорошені інтелектуальні ресурси в ієрархічній економіці з невизначеними пріоритетами довгострокової стратегії розвитку національного виробництва та стихійна міграція інтелектуального і банківського капіталу унемож-

ливили швидко адаптацію виробництва до ринкових ситуацій внутрішнього і міжнародного характеру, а фіктивна економіка стимулювала розвиток торгово-посередницьких організацій [15].

6. Практично відсутній контроль за системою безпеки стратегічно важливих інформаційних ресурсів посилив реальні загрози розбалансування економіки і державної політики, а висока відкритість української економіки постійно підвищувала привабливість нашої економіки для фінансових спекуляцій з цінними паперами і підвищила рівень експлуатації ресурсного потенціалу з довгостроковими негативними соціальними та екологічними наслідками [6].

7. Основними критеріями в рейтингових системах оцінювання діяльності великого і малого бізнесу виступали показники фінансового характеру, а не якість економічного зростання за європейськими соціальними, екологічними та корпоративними стандартами; «втеча капіталу» в офшорні зони [12] унеможливила вирішення проблем розвитку реального сектору економіки на інноваційних засадах, в т.ч., імпортозаміщення.

8. Обмежені ресурсні можливості розвитку переробної промисловості виступали як похідні від збитковості добувних галузей і застарілих структур внутрішньої і міжнародної економік та моделей їх відтворення (підривні інновації у добувних галузях і в сфері переробної промисловості не стали об'єктом пріоритетних інвестиційних вкладень).

Ефективне вирішення проблеми формування економічної безпеки держави вимагає повномасштабного і своєчасного використання відповідних системних ресурсів, які формуються і збагачуються в процесі нагромадження інтелектуального капіталу і вирішення неординарних функцій і задач, в т.ч., пов'язаних з перезавантаженням виробничих потужностей і реструктуризацією українського бізнесу в умовах військових загроз (рис. 1) і «втечі капіталу» з України [4].

Ідентифікація і структуризація соціально-економічних проблем у контексті зміцнення економічної безпеки держави вимагає перерозподілу необхідних ресурсів для відновлення регіональної економіки Донбасу і економіки всієї країни, а також розроблення принципово нових механізмів стимулювання інвестиційно-інноваційної пропозиції на етапі підготовки України до вступу в ЄС.

Висновки і напрямки подальших наукових досліджень. Зміцнення економічної безпеки держави і підприємств повинне базуватися на якісно інших підходах до вирішення проблем асиметрії інформації та доступу до знань – зі сторони громадських організацій, акціонерів, стратегічних ділових партнерів, різних стейкхолдерів та інституцій, які уможливають швидке зростання рівня концентрації інтелектуального капіталу на критично важливих напрямках стратегічного розвитку України при здійсненні системних реформ. Цінність часу у вирішенні подібних проблем виступає вагомим стратегічним ресурсом при зміцненні «імунітету» держави і суспільства від різних загроз.

Вплив міжнародних фінансово-кредитних структур на вітчизняну економіку формує нові напрямки і певну систему обмежень для економічних наукових досліджень в Україні, яка нині практично вилучена з процесу формування постмонетарної парадигми розвитку, а суспільство відчуває гостру потребу в створенні нової моделі економічної безпеки держави.

Рис. 1. Взаємодія факторів макро- і мікросередовищ та їх вплив на економічну безпеку держави, авторська розробка

Розроблення якісно нової моделі економічної безпеки на всіх рівнях управління базується на подоланні корумпованості в різних сферах, повномасштабному використанні інтелектуального потенціалу суспільства, організаційних здібностей керівників у сфері кризового менеджменту.

Це означає, що проблемні ситуації при руйнуванні фундаментальних засад економічної безпеки мають, по-перше, багаторівневу систему причин їх породження, по-друге, різні форми прояву на різних платформах – економічній, соціальній, організаційній, фінансовій, інформаційній тощо; по-третє, різний вектор і силу впливу факторів на об'єкти і суб'єкти (залежно від складності проблеми, компетенцій дослідника в швидкості розпізнавання певних симптомів «хвороби» в соціально-економічних системах чи в окремих бізнес-одинацях) тощо.

1. Про затвердження Стратегії національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється»: Указ Президента України від 8.06.2012 №389/2012 // zakon.rada.gov.ua.
2. В банківській системі великий розмір фіктивного капіталу // www.socportal.info.
3. *Васильців Т.Г.* Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: Монографія. – Львів: Арал, 2008. – 384 с.
4. Виведення капіталів з України: масштаби та напрямки запобігання / Т.А. Тишук, А.М. Павлова, Д.О. Махортих, О.В. Іванов. – К.: НІСД, 2013. – 39 с.
5. *Гнилицька Л.В., Захаров О.І.* Методологічні підходи до дослідження проблем економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності // Вчені записки Університету економіки та права «КРОК»: Збірник наук. праць. – Вип. 25. – К., 2011. – С. 19–25.
6. Економічна безпека держави: міждисциплінарний підхід: Кол. монографія / За наук. ред. проф. Є.В. Хлобистова. – Черкаси: Видавель Чабаненко Ю.А., 2013. – 642 с.
7. *Живко З.Б.* Методологія управління економічною безпекою підприємства. – Львів: Ліга-Прес, 2013. – 474 с.
8. *Живко З.Б., Блюк Н.В., Живко М.О.* Комплексна система економічної безпеки підприємства як чинник забезпечення підприємництва // www.pu.if.ua.
9. Звіт Антимонопольного комітету України за 2012 рік // tvi.ua.
10. Інвестиційна безпека перехідних економік в умовах глобальної інтеграції: теоретико-методологічні підстави та прикладні аспекти: Монографія / За ред. В. Андрійчука, М. Флейчук, А. Мокія; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2012. – 324 с.
11. Капіталізація світових ринків досягла історичного максимуму – \$66 трлн, 27.08.2014 // news.finance.ua.
12. *Краус Н.М.* Тіньовий та офіційний сектори економіки: антагоністичне співіснування і взаємодія: Монографія. – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. – 175 с.
13. *Ляшенко О.М.* Комплементаризм в управлінні економічною безпекою підприємства // Вчені записки Університету «КРОК». – 2012. – Вип. 32. – Т. 1. – С. 98–103.
14. *Ляшенко О.М.* Системоутворення економічної безпеки підприємства: коеволюція, комплементаризм, гармонізація // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. – 2013. – №25(1). – С. 195–201.
15. *Мазур І.І.* Детінізація економіки України: теорія та практика: Монографія. – К.: ВПЦ Київський університет, 2006. – 329 с.
16. *Мних О.Б.* Фінансово-економічна безпека підприємства у стратегічному управлінні його ринковою вартістю на засадах маркетингу і логістики // Фінансова безпека соціально-економічного розвитку держави: сучасні проблеми та стратегічні орієнтири: Монографія / За заг. ред. О.В. Чернявської. – Полтава: ПУЕТ, 2012. – С. 245–258.
17. НБУ начал проверку 15 крупнейших банков в рамках программы МВФ, 30.05.2014 // korrrespondent.net.
18. *Самойленко Є.Г.* Особливості впливу фіктивного сектора тіньової економіки на економічну динаміку аналізу // duerp.edu.
19. Система економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: Монографія: В 3 т. / О.М. Ляшенко, Ю.С. Погорелов, В.Л. Безбожний та ін.; За заг. ред. Г.В. Козаченко. – Луганськ: Елтон-2, 2010. – Т. 1. – 282 с.

20. Система економічної безпеки: організаційно-методичні аспекти контролю і аналізу // sebweb.at.ua.
21. Сугоняко О. Критична точка пройдена і ми перебуваємо в зоні надвисокої нестабільності // tyzhden.ua.
22. Україна в цифрах: Статистичний збірник. – К., 2012 // www.ukrstat.gov.ua.
23. Шлемко В.Т., Білько І.Ф. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: Монографія. – К.: НІСД, 1997. – 144 с.

Стаття надійшла до редакції 2.09.2014.

КНИЖКОВИЙ СВІТ

СУЧАСНА ЕКОНОМІЧНА ТА ЮРИДИЧНА ОСВІТА
ПРЕСТИЖНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ

Україна, 01011, м. Київ, вул. Панаса Мирного, 26
E-mail: book@nam.kiev.ua
тел./факс 288-94-98, 280-80-56

Транснаціональні корпорації: Навчальний посібник. – К.: Національна академія управління, 2008. – 240 с.
Ціна без доставки – 25 грн.

Автори: **О.В. Зав'ялова, В.Є. Сахаров.**

У навчальному посібнику викладено теоретичні основи виникнення, становлення та розвитку транснаціональних корпорацій, механізм їхнього функціонування та вплив на світову економіку. Розглянуто систему національного і міжнародного регулювання ТНК.

Посібник містить також ситуаційні вправи, що дозволяє закріпити теоретичні знання шляхом виконання практичних завдань та обговорення ситуаційних вправ.

Призначений для студентів та викладачів вузів. Посібник стане корисним всім, хто цікавиться проблемами транснаціоналізації світової економіки.